

"היה לי חבר, היה לי אח..."

הילדים והנוער בגטו טרזיינשטט

השיעור מיועד לתלמידי חטיבת הביניים

[מערך שיעור](#)

יד ושם,
בית הספר הבין-לאומי
להוראת השואה
מגמת תקשוב

הקדמה

מראשית דצמבר 1941 גורשו אלפי יהודים לגטו טרזיינשטט. גטו זה נועד לשמש מחנה מעבר לפני גירוש היהודים למחנות ההשמדה. נכלאו בו בעיקר יהודים מצ'כיה, וכן מגרמניה, מאוסטריה, מהולנד, מדנמרק ומהונגריה. הצפיפות בגטו הייתה קשה והתזונה לקויה, ואלפי היהודים הצטופפו באולמות הגדולים.

בהמשך, בשנת 1944, הוא שימש אתר הסוואה לרצח יהודי אירופה על ידי הצגתו כ"יישוב יהודי לדוגמה" בעל "מנהל יהודי עצמי".

עדויות ילדים מטרזיינשטט

”משם יצאתי אחר כך ברכבת לטרזין והיא לא הגיעה ממש לגטו. היא הגיעה כארבעה קילומטר לפני הגטו. כל אחד היה צריך לקחת את המזוודה שלו וללכת עם שלג עד הברכיים. היו ילדים קטנים, היו ילדים בוכים, היו ילדים בגיל שלי שפתאום הפסיקו להיות ילדים. זה קרה בן רגע, הילדות נגמרה. מי יכול לעזור לך?...”

עדוטה של אווה ארבן, ארכיון יד ושם. 0.3/7138.

עדויות ילדים מטרזיינשטט

"ההורים, אם הגיעו יחד עם הילדים לטרזין, או רק אמהות עם ילדים אוכסנו באולמות גדולים בקֶסֶרְקֶטְיִנִים, נשים וגברים לחוד. שם ישנו בדרגשים של שתיים או שלוש קומות או בבלוקים, כלומר בתים שפוננו מן האוכלוסייה האזרחית הציכית. שם ישנו בתחילה על הרצפה, על מזרן אחד או שניים [...] רוב האמהות נאלצו לצאת לעבודה, ומשום כך הוקמו המעונות, שבמצב הנוכחי היו הסביבה הטובה ביותר שאפשר היה ליצור למען הילדים."

מזיכרונותיה של מטפלת ממעון הילדים , L318, מתוך: מעונות הילדים בגטו טרזיינשטט, בית

טרזין בשיתוף מנהל חברה ונוער, משרד החינוך התרבות והספורט, 1997, עמ' 8.

שאלות לדיון:

- מהם לדעתכם הדברים הנחוצים לילדים כדי שיחיו בסביבה תקינה ונורמלית?
- עם אלו קשיים נאלצו לדעתכם הילדים להתמודד עם הגיעם לטרזינשטט, ומה קרה לעולם הילדות שלהם?

חלק א – הורים וילדים בגטו

כדי להטיב את תנאי המגורים של הילדים, יזמה ההנהגה היהודית מעבר של חלק מהילדים אל מעונות מיוחדים ("היים").

המטרה הייתה, נוסף על שיפור התנאים הפיזיים, להקים למען הילדים מסגרות חינוך שבהן יוכלו לקבל חינוך רגיל ולהרחיקם מההשפעות השליליות של הגטו. כך זכו הילדים במעון לחינוך ולמנות מזון גדולות יותר משל המבוגרים, ובמשך כל שעות היממה שהו תחת השגחת מדריכים, ללא הוריהם.

חלק א – הורים וילדים בגטו

ההורים והילדים בגטו טרזיינשטט נאלצו להתמודד עם פרידה אלו מאלו בשל היתרון שבמגורים במעונות. הפרידה מההורים אילצה את הילדים לקבל עליהם אחריות ועצמאות בטרם עת. לרוב הילדים בגטו היווה המעון תחליף משמעותי למשפחה הביולוגית במשך כל תקופת קיומו. במעונות מילאו המדריכים והמדריכות מקום חשוב מאוד בחייהם של הילדים, ואילו ההורים נדחקו הצדה. נוסף על כך נשללו מההורים זכויות בסיסיות כמו חינוך ילדיהם לערכים והקניית תפיסת עולם.

געגועים לאימא

"14 בנובמבר 1944, שעה 21:30

היום עצוב לי מאוד. בא לי לברוח אחרי העבודה. לא חסר לי כלום, רק יד חמה ורכה שהייתה מנחמת ומשמחת. אני נמצאת כאן בין אנשים זרים וחשבתי שאני מסוגלת כבר לחיות לבד. אני מתגעגעת לאימא. לפעמים אני אובדת עצות. אין לי למי ללכת [...] צר לי שאימא שלי איננה [...] היא חסרה לי באימהותה [...] " ת' הרמן, "גם כאן מותר לחלום ולאהוב", ילקוט מורשת, מורשת וספרית הפועלים, 1989, עמי 206.

החיים בלי ההורים

"וכך הותר לנו לבקר אצל הורינו אחרי העבודה, מה שעשינו לעיתים קרובות ככל האפשר, בתקווה שנמצא פרוסת לחם אצל קרובינו, מבלי לתת דעתנו על כך שהם עצמם רעבו [...] אבי היה גאה להציג אותי לפני יושבי הבית. ראיתי את פניו הקורנות וזה מעורר אצלי גם היום הרגשה טובה, אך עצובה."

עדותה של קרלה רווה, מתוך: נילי קרן, **רסיסי ילדות**, בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1993, עמי 60.

"אחרי בואי לטרזין שוכנתי בקסרקטיין (אולם). מהימים הראשונים היה החלום הגדול ביותר שלי להגיע להיים (מעון) [...] משכו אותי פנים צעירים וחייכנים, בהן הייתי מוכנה להחליף את הפנים הנרגזים של אנשים שמתקוטטים כל הזמן [...]"

היים 015, הי'י בת 16, מתוך: אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמי 12.

תפקיד החברים

"עוד חוויה לא נשכחת הייתה לי ב'היים' (מעון): לפני שבוע אימא הרגישה רע מאוד והייתה זקוקה לעוגות. סיפרתי לבנות שאני אומללה, כי אין לי מה לתת לאימא. הבנות לא אמרו כלום, ובערב מצאתי על מיטתי צרור עוגות. לא יכולתי אפילו להגיד תודה, כל כך הייתי נרגשת. ואז הבנות אמרו לי שאוכל לפנות אליהן תמיד כשאצטרך משהו בשביל אימא."

ה' ר' בת 16, היים 29, מתוך: אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 25.

תפקיד החברים

*"באותו הערב, האחד עשר באוגוסט, חזרתי הביתה להיים (מעון).
היו שם כמעט כל הבנות והשולחן היה מלא מתנות [...] הבנות
התחילו להידחף אלי ולברך אותי וזה היה כל כך יפה ונוגע ללב
שהדמעות עמדו בעיני ולא יכלתי לדבר [...] הרגשתי הרגשה נפלאה
על שאוהבים אותי. היה לי חם וטוב על הלב כמו שכבר מזמן לא
היה לי ונרדמתי באותו הערב, אחרי זמן רב, נינוחה ומאושרת."
הי ר' בת 16, היים 29, מתוך: אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו
טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 24.*

הבושה וחוסר הפרטיות

"זוכר אני את אמי שהייתה עובדת ניקיון ב-417-ובלילות ישנה בקֶסֶרְקֶטִין (אולם), וכשהייתי בא לבקרה בזמנה החופשי לא הרגשתי את עצמי בנוח. היה זה אולם עצום, שבו גרו 100-120 נשים. כאשר באתי, לא יכולתי לדפוק על הדלת אם מותר להיכנס. לא פעם נכנסתי והנה אישה מתפשטת או שוכבת על מיטתה, וזה לא היה נעים עבורי. התביישתי. לכן הייתי מבקש לקרוא לה החוצה ושם היינו יחד."

עדותו של אלי בכנר, מתוך: נילי קרן, רסיסי ילדות, בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1993, עמי 59.

"בקֶסֶרְקֶטִין (אולם) לא הייתה לאדם שום פרטיות, לא כל שכן האפשרות לעשות משהו, ללמוד או לקרוא... "

היים 015, הי'וי בת 16, מתוך: אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך - חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמי 12.

שאלת לדיון בעקבות העדויות

- האם המגורים הנפרדים של הילדים ללא הוריהם, שינו לדעתכם את מהות היחסים בין הורים לילדים (ריחוק, קרבה, ערעור סמכות ועוד)?
- אילו קשיים עולים מתוך המקורות שלפניכם? כיצד הילדים וההורים התמודדו עם קשיים אלו? אילו דילמות אי אפשר לפתור?
- במה הילדים יצאו נשכרים במגורים נפרדים? כיצד הדבר השפיע עליהם לטובה?

שאלת לדיון בעקבות העדויות

- אילו תפקיד ממלאים בימינו מדריכים בתנועות נוער, במתנ"סים, בחוגים וכדומה? איזה קשר מתקיים בינם לבין חניכיהם?
- על פי מה שלמדתם על גטו טרזין והעדויות שקראתם, מה מיוחד במציאות החיים שנבנתה במעונות? על רקע מה נוצרה, וכיצד השתלבה דרך חיים זו במציאות של חוסר ודאות?

חלק ב – מדריכים וילדים בגטו

מציאות החיים במעונות יצרה יחסים מורכבים בין הילדים: שגרת היום-יום במעונות, הפרידה מההורים, הרעב המתמיד, השהייה במחיצתם של ילדים זרים והכורח שבקבלת מנהגים ואורחות חיים חדשים ולא מוכרים, נוסף על החיים בצל הפחד המתמיד מהשילוחים למקום לא ידוע – כל אלה יצרו לעתים מתיחות וכעסים בין הילדים. אבל, תנאים אלו יצרו גם קשרים שחרגו במידה רבה מקשרים רגילים בין ילדים.

רגשות אינטימיים כמו אהבה, כעס, תלות ועוד אשר הופנו בעבר אל ההורים הופנו כעת אל המדריכים והמדריכות.

החשיבות שבתפקיד

”חברינו, שהכירו בסכנות הצפויות לילדים ולבני הנעורים, עשו הכל כדי להעבירם בלי נזקים גופניים, רוחניים ומוסריים את תקופת השבי בגטו, ולאפשר להם התפתחות חיובית. חברינו סידרו בקִסְרְקִטִינִים (אולמות ענק) את חדרי הנוער הראשונים והתחילו לדאוג לילדים מכל הבחינות, בהבינם, שלא יוכלו לעזור לילדים, אלא אם כן ירחיקו אותם ככל האפשר מחיי המבוגרים.”

נילי קרו, רסיסי ילדות, בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1993, עמי

החשיבות שבתפקיד

"[...] הייתה זאת עבודה נהדרת, נתנה סיפוק רב, סיפוק שרק עבודה עם ילדים יכולה להעניק וכמעט השכיחה את כל הדאגות. הרגשנו שהאי הקטן הזה של הילדות הוא בטיפולנו, שעלינו מוטל לשמור להן על ילדותן עד כמה שאפשר ולחנך אותן להיות אנשים הגונים לאחר שהגהנום הזה יסתיים."

זיכרונותיה של מטפלת ממעון הילדים, L318, מתוך: *מעונות הילדים בגטו טרזינשטט*, בית טרזין בשיתוף מנהל חברה ונוער, משרד החינוך התרבות והספורט, 1997, עמ' 8.

יְהִי יוֹם הָאֵם כַּמְשַׁפְּחָה חֲלוּפִית

"היום יום האם. הבנות עשו בהתלהבות מתנות לאימהות שלהן. הרגשתי נורא מוזר. ההורים שלי בפלשתינה. חשבתי שאני צריכה לתת מתנה בחג הזה למי שאני חשה כלפיה כמעט כמו לאמא שלי, וזו בדיוק הרגשתי כלפי גברת מילשטיין וטלה. שנה וחצי הן דאגו לי כמו אימהות, למה לא אשיב להן כגמולן? [...] הכנתי להן מתנות קטנות [...] הלכתי לטלה, רועדת בכל גופי. בירכתי אותה והתחלתי לבכות. פתאום היה לי כל כך נעים. לעולם לא אוכל לשכוח את יום האם של טרזין."

ר"ש, בת 13, היים 28, מתוך: אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמי 20.

יהיים' כמשפחה חלופית

"אני לא הייתי עוזבת את ההיים (מעון) בעד שום הון שבעולם [...]

ההיים משפיע עלי והשפיע חזק מאד. היים זה לפי טעמי. לא

יודעת מה אעשה כשאהיה שוב בבית (אחרי המלחמה) ואגור עם

אימא בלבד בדירה [...]"

היים 28, לי לי בת 13, מתוך: אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו

טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמי 26.

החינוך למוסריות

*“בחדר הילדים אבדה מרגרינה. המדריכים הציעו לגרוע מהמנות,
לתת לילדים רק לחם ולא לתת להם שום דבר מן האוכל האחר.
לא הסכמתי. מחר אדבר קשות על אודות עניין זה.”*

החינוך למוסריות

17 במרס 1942

בערב שיחה עם המדריכות. הרציתי כמעט שעה שלמה [...] מה לענות לילד אשר גונב פחם? הילד רואה, שכל אחד גונב ואובדת

לו כל הרגשת מוסר."

רות בונדי (עורכת), חיים כאילו – יומן אגון רדליך מגיטו טרזינשטאט (-1944 1942), הקיבוץ המאוחד, ישראל תשמ"ד, עמי 67.

"בטרזינשטט היה מספר לא קטן של זקנים חולניים. המדריכים חינו אותנו לעזור להם בכל אשר ניתן. הדבר התבטא בחובות שמילאנו בבתי אבות. סדרו אותנו להביא להם אוכל, לנקות את הבתים, לסייע בידם [...]"

יי רוזניצ'קו (עורך), טרזינשטאט, מפלגת פועלי ישראל, תל אביב 1947, עמי 145.

פעילויות בגטו

אבי פישר שימש כמורה ומדריך בבית הבנים הצי'כים בטרזין:
"הלימודים התקיימו בשעות הבוקר, בלי ספרים [...] בלי לוח.
הילדים, על פי רוב, רצו ללמוד ואהבו ללמוד. דווקא אולי משום
שהרגישו שהדבר נשלל מהם [...] הם היו מאוד עצמאיים בהשוואה
עם ילדים בתנאים נורמלים. גם בעבודת כפיים, גם בנטילת אחריות
על עצמם. הם גם היו אמיצים, אומץ ליבם בהחלט הפתיע [...] הם
היו מוכנים לכל פעולה חברתית, תרבותית, הופעה פומבית [...]"
נילי קרן, רסיסי ילדות, בית לוחמי הגיטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1933, עמי

פעילויות בגטו

"[...] העניין בשיעורים היה רב ולמדנו ברצון, כי המורים לימדו בצורה פשוטה, החיו את החומר הלימודי. היינו חרוצים. איני זוכר שמישהו השתמט ולא הופיע לשיעור ללא סיבות מוצדקות. העונש שהיה נהוג היה הרחקה מהשיעורים ליום שלם. אנו לא רצינו בכך, כי המורים היו מצוינים באמת."

נילי קרן, רסיסי ילדות, בית לוחמי הגיטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1933, עמי

פעילויות בגטו

"מלבד החגיגות בכל מעון ומעון, הציגו הילדים בשביל מעון הנוער בכללותו מחזות מיצירות עצמם. הם היו מציגים בהתלהבות ועשו זמן רב חזרות בשקידה ובסבלנות. להצגה על הבמה ייחסנו ערך מיוחד, כי זו הייתה הדרך הטובה ביותר לנתק לזמן מה את הילדים מהמציאות היומיומית."

י" רוזניצקו (עורך), טרזינשטאט, מפלגת פועלי ישראל, תל אביב 1947, עמ' 165.

שאלות לדיון בעקבות העדויות

- במה היה שונה תפקידם של המדריכים בבתי הילדים בגטו, מתפקידם של מדריכי תנועות נוער כיום?
- מה תבעה המציאות בגטו מהמדריכים?
- מה אפשר ללמוד מכך שעולם המבוגרים בגטו היה על סף קריסה ואילו בבתי הילדים צמח עולם חדש של חברות, של יצירה ושל נתינה על אף סכנות הרעב והמוות בגטו?

לסיכום

בגטו טרזיינשטט נוצרה מציאות ייחודית שבה מדריכים צעירים לקחו אחריות על גורלם ועל חינוכם של צעירים מהם. איזה משמעות יש בעיניכם לעובדה זו? מה אפשר ללמוד ממנה?